

HOZIRGI DUNYODA QUROLLI MOJAROLARNING XUSUSIYATLARI “RANGLI INQILOBLAR” TASNIFIDA

*O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
magistraturasi tinglovchisi
podpolkovnik*

Tuxtaxunov Dilshod Shakirjanovich

Hozirgi dunyoda “rangli inqiloblar” atamaları dunyoga tanilishda davom etmoqda. So‘ngi yillarda “rangli inqiloblar”ga ko‘rinishlarining kuchayishi sabablari Siyosiy tashkilotlari ancha barqaror bo‘lgan Arab, Yevropa va Osiyo davlatlarida davlat to‘ntarishlari sodir bo‘lib, siyosiy rejimlar va siyosiy turg‘unliklarning qisman yoki to‘liq yemirilishiga olib keldi.

“Rangli inqilob” senariylarini o‘rganish ularni amalga oshirish elementlarini muvofiqlashtirishda muayyan naqshlarni aniqlash imkonini beradi. Yaqin Sharq (Liviya, Misr, Tunis) va postsovet mamlakatlaridagi voqealar (Gruziya, Ukraina va Qirg‘iziston) siyosiy inqilobni amalga oshirish mexanizmlari ketma-ketligi va majmui bir xilligini namoyish etadi.

So‘nggi yillarda “rangli inqiloblar” mavzusi ommaviy axborot vositalarida va ekspertlar hamjamiyatida faol muhokama qilinmoqda. Qolaversa, mutaxassislar bu hodisa bo‘yicha turli xil ta‘riflarni berishib o‘tganlar.

A.V.Manoylo “rangli inqiloblar” deganda “inqilobiy” siyosiy texnologiyalar to‘plamini, ijtimoiy ongni manipulyatsiya qilishni, hukmron sinfni tezda o‘zgartirish va mamlakatdagi siyosiy vaziyatni tashqaridan boshqarishni joriy etishni tushunadi. Tadqiqotchining fikricha, bu jarayonda yoshlarning protest (“lotincha: protestor – oshkora isbotlayman” - prokurorning norozilik hujjati) harakati alohida rol o‘ynaydi .

P.A.Tsygankovning fikricha, “rangli inqiloblar” zamonaviy mojarolarga tegishli bo‘lib, ular ko‘p o‘lchamli va o‘ziga xos qarama-qarshiliklar va inqirozlar. Shu bilan birga, “rangli inqiloblar” xalqaro va ichki siyosiy nizolarning xususiyatlari va belgilariga ega.

Shuningdek, “rangli inqiloblar” bu “ko‘chadagi ommaviy norozilik namoyishlari taziqi ostida hukmron rejimlarni o‘zgartirish jarayoni” degan faraz mavjud. Boshqa mamlakatlardan moliyalashtiriladigan nodavlat tashkilotlarini qo‘llab-quvvatlash .

“Rangli inqilob” ning boshqa ko‘rinishlari mavjud:

- siyosiy tizimni demokratlashtirish uchun inqilobiy o‘zgarish olib keladi;
- sun‘iy ravishda yaratilgan siyosiy beqarorlik doirasidagi davlat to‘ntarishi;
- talabalar tartibsizliklarining zamonaviy analogi “Velvet inqilobi” 1980-yillarning oxiri;
- amaldagi hokimiyatni shantaj qilish uchun agressiv siyosiy texnologiyalar olomondan foydalangan holda.

Ammo, “rangli inqiloblar” klassik ko‘rinishda umuman inqilob emas, chunki ular mavjud siyosiy tartibni ichkaridan o‘zgartirishga olib kelmaydi va ko‘pincha siyosiy elitaning o‘zgarishi bilan to‘xtaydi.

Amaliyotlar shuni ko‘rsatdiki, “rangli inqiloblar” ning asosiy maqsadi davlat to‘ntarishi bilan hokimiyatni qo‘lga olish va ushlab turish. Shu bilan birga, klassik inqilobdan farqli o‘laroq, “rangli inqiloblar” ijtimoiy tizimni o‘zgartirishni maqsad qilmaydi, chunki u faqat siyosiy rahbarlar tizimini o‘zgartirishga to‘g‘ri keladi.

Siyosiy rejimni muvaffaqiyatli o‘zgartirish uchun zarur shartlar “rangli inqiloblar” texnologiyalari uyushgan harakatning mavjudligi, ommaviy norozilik namoyishlari. Masalan, 2013-yil oxiri va 2014-yil boshlarida Ukrainada norozilik namoyishlari mahalliy hukumatning (Ukraina va Evropa Ittifoqi) o‘rtasida uyushma shartnomasini tuzishga tayyorgarlik ko‘rish jarayonini to‘xtatish to‘g‘risidagi qarori bilan bog‘liq edi. Natijada norozilik namoyishlari ortdi. Evropa integratsiyasi tarafdorlari va hokimiyat vakillari o‘rtasidagi to‘qnashuvlar yuzaga keldi va prezident V.Yanukovich mamlakatni tark etdi.

Boshqa shartlar qatorida avtoritar yoki psevdodemokratik (yolg‘on davlatga) tuzumning mavjudligi, postsotsialistik mamlakatlarda saylov jarayonlarining adolatsizligi, siyosiy kuchli rahbarlarning yo‘qligi, ommaviy axborot vositalari ustidan nazoratning yo‘qligi, shuningdek, mavjud tartibdan norozi bo‘lgan va “rangli inqilob”ga xayrixoh bo‘lgan fuqarolar qatlamini keltirib chiqaradigan qashshoqlikning mavjudligi. Biroq, asosiy element siyosiy shantaj vositasi sifatida ishlaydigan uyushgan yoshlar norozilik harakatidir .

Ro‘yxat davom etmoqda. Mafkuraviy vakuum, keng ijtimoiy qatlamlarning lumpenizatsiyasi bilan birga keladigan muhim ijtimoiy tabaqalanish, shuningdek, asosiy davlat tuzilmalarining past samaradorligi jamiyatda norozilikning sezilarli darajada oshishiga olib keladi, keskin o‘zgarish istagi, “bu erda va hozir” tarixini yaratishga intilish.

Ko‘pgina “rangli inqiloblar” mamlakat prezidenti saylovlaridan keyin sodir bo‘lganligi va “inqilobiy” jarayonning asosiy rovida deyarli har doim aholining faol qismiga (Kiyev, Belgrad, Tbilisi va Bishkek) tegishli bo‘lgan xarakterlidir. Inqilobiy voqealardan ancha oldin tashkil etilgan yoshlar tashkilotlari ham muhim rol o‘ynadi.

Rye inqilobiy voqealardan biroz oldin yaratilgan. Bundan tashqari, A.V.Manoylo “rangli inqiloblar”ni “milliy inqilob afsonasi va shiorlari ostida niqoblangan davlat shantajini (ya‘ni mustaqil va suveren davlat ob‘ekti bo‘lgan shantajni) amalga oshirishning tashkiliy shakli” bilan taqqoslaydi .

“Rangli inqiloblar” o‘zi ko‘pincha “yumshoq kuch” texnologiyasi deb ataladi. Kontseptsiya birinchi marta Garvard davlat boshqaruvi instituti professori tomonidan kiritilgan. Jon F. Kennedi, amerikalik siyosatshunos, neoliberalizmning bir qator yo‘nalishlarini ishlab chiquvchi Jozef Nay 1990-yilda “etakchilikka da‘vat: Amerika qudratining o‘zgaruvchan tabiati” asarida. J. bilan Ney davlatning tashqi siyosiy maqsadlariga erishishning an‘anaviy usullarini “qattiq kuch”ga aylantirdi va ularga

harbiy operatsiyalarni, boshqa mamlakatlarga nisbatan iqtisodiy sanksiyalarni, bosim va pora berishni kiritdi. Natijada, siyosiy kurashning bunday usullari munosabatlarning yomonlashishiga va raqobatga olib keladi, mamlakatlar o'rtasidagi ziddiyat potentsialini oshiradi, "yumshoq kuch" esa - bu "kuch yoki pul emas, balki jozibadorlik orqali kerakli narsani olish qobiliyati" .

Deyarli barcha "rangli inqiloblar" da bir necha bosqichlarni, aniq ajratish mumkin.

A.V.Manoylo "rangli inqiloblar" ning beshta asosiy bosqichini aniqlaydi: yoshlar ishtirokida protest harakatini shakllantirish va chet eldan moliyalashtiriladigan nodavlat tashkilotlarning faol ishtiroki; ma'lum bir voqea munosabati bilan ommaviy norozilik namoyishlarida norozilik harakatining faol ishtiroki; aholining tobora ko'payib borayotgan qatlamlari ommaviy aksiyalarda

ishtirok etish; amaldagi hokimiyatning talablari va ultimatumlarini ilgari surish. Muallif ta'kidlaganidek, ba'zi hollarda "rangli inqilob" fuqarolar urushiga aylanishi mumkin .

Ushbu sxema bo'yicha "rangli inqiloblar" Ukrainada (2004 va 2014), Gruziyada (2004), Serbiyada (2000) va Tunisda (2010) sodir bo'ldi.

Ushbu mamlakatlarda zamonaviy "rangli inqiloblar" g'oyalari shaffoflik talablari uchun kurashga asoslangan edi saylov va asosiy fuqarolik huquqlari va erkinliklariga rioya qilish ya'ni, Evropa qadriyatlariga sodiqlik. Shunga ko'ra, "rangli inqiloblar" yarim avtoritar siyosiy rejimlarning ziddiyatlari va siyosiy raqobatning yo'qligi natijasi edi.

Biroq, "rangli inqiloblar"ni murakkab texnologiyalar to'plami deb hisoblaydiganlar, bunday "inqiloblar" doirasida axborot qarama-qarshiligi yuzaga keladi, shuningdek, aholining norozilik salohiyatidan foydalaniladi, deb ta'kidlaydilar.

Ko'plab rus va xorijiy tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, yaqin Sharqdagi "rangli inqiloblar" davrida axborot-psixologik va targ'ibot texnologiyalari qo'llanilgan. Shunday qilib, A.M.Vasiliev "Arab bahori retseptlari" asarida

2011-yil boshida yaqin Sharq va Shimoliy Afrika mamlakatlarida norozilik va isyonlar to'qlini paytida shunday xulosaga keldi. Ijtimoiy harakatlarni manipulyatsiya qilishning tarmoq texnologiyalaridan foydalanildi va xorijiy fondlar va grantlar norozilik harakatining homiylariga aylandi .

Demokratik saylovlar instituti bo'lmagan va avtoritar hukmdorlar hokimiyatda bo'lgan Afrika va yaqin Sharqda sodir bo'lgan "rangli inqiloblar" jarayonida "boshqariladigan kaos" mexanizmi ishga tushirildi.

"Boshqariladigan kaos" tushunchasi qurolli isyon texnologiyasidan kelib chiqadi, shu bilan birga an'anaviy qadriyatlarni obro'sizlantirish bo'yicha targ'ibot kampaniyasi olib boriladi. Natijada, an'anaviy jamiyatlarda millatning madaniy-semantik kodi almashtiriladi. Shunga ko'ra, "boshqariladigan kaos" konseptsiyasi muayyan ijtimoiy-madaniy muhitda jamiyat va yoshlarni siyosiy tizimga qarshi birlashtirishni, poytaxtlar markazida norozilik namoyishlarini tashkil etishni, aholiga axborot ta'sirini talab qiladi

Liviya, Suriya, Misr "Arab bahori" dan oldin BMT vakili Serxio Duarte Misrni beqarorlashtirish xavfi borligini e'lon qildi, bu yerda 2011-yilda Husni Muborak haqida

internet tarmoqlari yordamida axborot-psixologik va targ'ibot texnologiyalari qo'llanildi.

Shunday qilib, ba'zi olimlar “rangli inqiloblar” va an'anaviy o'rtasidagi asosiy farq deb hisoblashadi fuqarolarning kayfiyatini sun'iy boshqarish jamiyatning norozilik kayfiyatini bir vaqtning o'zida faollashtirish mumkin bo'lgan axborot-tashviqot texnologiyalaridan foydalanish orqali. Muhim holat - siyosiy tizimning zaif tomonlaridan foydalanish.

Postsovet mamlakatlar hududida “rangli inqiloblar” Gruziya - “atirgullar inqilobi”, Ukraina - “to'q sariq inqilob” va Qirg'iziston - “Lola inqilobi” kabi sodir bo'lgan. Masalan, 2004-yilgi Ukraina “Oranj inqilobi” prezident saylovlari paytida sodir bo'lgan voqealar keng ijtimoiy harakat va jinoiy-oligarxik rejimga qarshi ommaviy norozilik bilan nishonlandi.

2014-yilda Ukrainada sodir bo'lgan “rangli inqilobi”da shahar aholisining yuqori darajadagi siyosiy faolligi bilan bog'liq edi. Shu bilan birga, ushbu “inqilob” davrida agressiv etnik adovatni qo'zg'atish va millatga asoslangan ijtimoiy guruhlarini birlashtirishga alohida e'tibor qaratildi.

A.Q.Manoylning fikricha, 2014-yilgi Ukraina “rangli inqilobi” 2011-yilgi Misrda sodir bo'lgan voqealarga o'xshash, bu yerda inqiloblarning asosiy katalizatori yoshlar bo'lgan.

Ijtimoiy jarayonlarni boshqarish vositasi va ayni paytda ob'ekti sifatida, ommaviy noroziliklarga esa to'ntarishni to'xtata olmagan qat'iy va buzuq hukumat qarshilik ko'rsatdi. Shu bilan birga, AQSh boshchiligidagi xalqaro hamjamiyat Ukraina siyosiy elitasiga bosim o'tkazdi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, “rangli inqiloblar” konstruktiv siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlarni to'liq amalga oshirmaydi va asosan siyosiy elitani almashtirishga qaratilgan. Shu bilan birga, “rangli inqiloblar”ning asosiy qo'zg'atuvchisi yoshlarning norozilik harakatidir.

Shunday qilib, “rangli inqiloblar” hukmron sinfni tezda o'zgartirish va sun'iy ravishda yaratilgan siyosiy beqarorlik doirasida siyosiy tizimni o'zgartirish uchun texnologiyalar to'plamidir. Shu bilan birga, klassikadan farqli o'laroq, “rangli inqilob” ijtimoiy tizimni o'zgartirishni maqsad qilmaydi, chunki u faqat siyosiy rahbarlarning o'zgarishiga to'g'ri keladi.